

Západočeská univerzita v Plzni
Fakulta filozofická

Bakalářská práce

Neverbální komunikace – proxemika E. T. Halla

Simona Jureková

Plzeň 2015

Západočeská univerzita v Plzni

Fakulta filozofická

Katedra filozofie

Studijní program Humanitní studia

Obor Humanistika

Bakalářská práce

Neverbální komunikace – proxemika E. T. Halla

Simona Jureková

Vedoucí práce:

PhDr. Lada Hanzelínová, Ph.D.

Katedra filozofie

Fakulta filozofická Západočeské univerzity v Plzni

Plzeň 2015

Prohlašuji, že jsem práci zpracovala samostatně a použila jen uvedených pramenů a literatury.

V Plzni, 10. dubna 2015

Poděkování

Tímto bych ráda poděkovala vedoucí bakalářské práce *PhDr. Ladě Hanzelínové, Ph.D.* za poskytnuté informace, rady a připomínky, jež mi velice pomohly při zpracování této práce. Také bych ráda poděkovala zaměstnankyni DDM Šuplík Kadaň a zároveň vedoucí letního dětského tábora *Lence Průchové* za poskytnutí možnosti provedení výzkumu.

Obsah

1	Úvod.....	5
2	Teoretická část – proxemická teorie a její uplatnění ve výzkumech	8
2.1	Neverbální komunikace a vymezení pojmu proxemika	8
2.2	Smyslový aparát	13
2.3	Předchůdci E. T. Halla a počátky výzkumu	16
2.4	Komunikační zóny.....	17
2.4.1	Intimní zóna.....	17
2.4.2	Osobní zóna.....	18
2.4.3	Společenská zóna	19
2.4.4	Veřejná zóna.....	19
2.5	Vertikální proxemika a komunikace pod vhodnými úhly	20
2.6	Faktory ovlivňující proxemické vzdálenosti	22
2.6.1	Kulturní zakotvenost osoby.....	22
2.6.2	Pohlaví osoby	25
2.6.3	Osobnostní charakteristiky	25
2.6.4	Povaha vztahu mezi osobami	26
2.7	Využití proxemické teorie E. Halla a jeho kritika	26
3	Výzkum.....	29
3.1	Strukturovaný rozhovor	29
3.2	Pozorování	32
4	Závěr	35
	Resume	37
	Použitá literatura	38
	Přílohy	40

1 Úvod

V každodenních mezilidských interakcích se projevuje řada vzorců chování a reakcí, které jsou natolik zakořeněné, že o nich běžně neuvažujeme. Například hovoří-li s námi cizí člověk a drží se u nás nepříjemně blízko, máme tendenci ustupovat. Nebo se naopak snažíme přiblížit k někomu, ke komu chováme sympatie, ale on ustupuje. V souvislosti s těmito vzorci a reakcemi se nabízí řada zajímavých otázek: Co může být příčinou odlišných reakcí různých osob v totožných situacích? Hraje roli pouze individualita nebo jsou jednotlivci ve svém chování a svých reakcích ovlivněni širšími společenskými vzorci?

Proxemická teorie antropologa Edwarda T. Halla a na ní navazující empirické výzkumy určitá vysvětlení výše nastíněných fenoménů nabízejí. Předmětem této práce proto bude komparace proxemického studia E. T. Halla, především díla *The Hidden Dimension* (Skryté dimenze), s přístupy na něj navazujících badatelů a výsledky empirických výzkumů. Není přitom pouhou náhodou, že autorem jednoho z často využívaných konceptů v oblasti psychologie je antropolog. Psychologické analýzy jsou často ovlivněny právě antropologickým bádáním, přičemž u psychologů jsou oblíbené především pasáže antropologických děl týkající se interkulturních odlišností.¹

V rámci bakalářské práce se snažíme o naplnění dvou cílů. Cílem je jednak vymezit místo proxemiky v rámci psychologického a antropologického bádání a posoudit různé možnosti využití proxemické teorie v empirickém výzkumu. Dalším cílem práce je ověřit prostřednictvím vlastního výzkumu základní principy proxemické teorie E. T. Halla, respektive posoudit, jestli se Hallem předpokládané vzorce chování a reakcí vyskytují i v prostředí letního dětského tábora.

Tato bakalářská práce je členěna na dvě části, na část teoretickou a část věnovanou vlastnímu výzkumu distančních zón. V teoretické části práce nejprve vymezíme význam pojmu proxemika. Koncept proxemiky, který je základem této bakalářské práce, je v psychologii zařazen do sféry neverbální komunikace. Proto budeme čerpat z knih sociálních psychologů, kteří se věnují komunikaci a vymezíme pozici proxemiky mezi ostatními druhy neverbální komunikace. Tento termín pocházející z latinského *proximitas* (blízkost) a vyjadřuje sdělování pomocí přiblížení a oddálení komunikujících osob.² Proxemika se věnuje především

¹ Vybíral, Z. (2009), s. 83.

² Křivohlavý, J. (1988), s. 43.

vzájemné komunikaci osob v prostoru, prostřednictvím určujících smyslů a stanovení základních komunikačních vzdáleností. Jejich využití můžeme pozorovat u rozličných oborů od psychologie až například po architekturu.

V následné pasáži teoretické části uvedeme, co předcházelo a co vedlo k formulaci konceptu distančních zón a na základě jakého smyslového aparátu tyto zóny rozlišujeme. Proxemická komunikace neprobíhá pouze v rovině horizontální, popsané E. T. Hallem, proto se zmíníme také o studiu vertikální proxemiky. Nedílnou součástí studia lidského prostoru jsou faktory, ovlivňující dynamičnost odstupů, v této práci se zaměříme především na faktory kulturní a osobnostní. Jelikož byl E. T. Hall antropologem, ve své práci důsledně zpracoval hypotézy ohledně kulturních rozdílů ve vzdálenostech udržovaných lidmi při oboustranné interakci a snažil se poukázat zejména na rozdílné používání smyslů ve východních a západních kulturách. Později byly některé tyto hypotézy potvrzeny výzkumem Watsona a Gravesa, jejichž závěry nastíníme v kapitole o kulturních faktorech.

V poslední kapitole teoretické části se zaměříme na soudobé způsoby aplikace proxemické teorie E. T. Halla v empirických výzkumech a rovněž na kritiku této teorie. Zmíníme dva výzkumy využívající proxemickou teorii E. T. Halla a spadající do rozdílných vědních oborů. Jedná se o výzkum vlivu mobilních telefonů, především obrázkových zpráv, na sociální komunikaci při absenci fyzického kontaktu. Druhý výzkum pojednává o použitelnosti proxemických zón v prostoru kuchyně. Následně přiblížíme kritiku proxemické teorie od Baldassara a Fellerové zaměřenou na antropologické bádání v oblasti proxemiky.

Ve druhé části práce jsou obsaženy výsledky vlastního výzkumu. Primárním cílem výzkumu bylo ověření využitelnosti proxemické teorie a komunikačních zón E. T. Halla při interpretaci interakcí dětí na letním táboře. Výzkum byl proveden v červenci 2014 na letním táboře organizovaném Domovem dětí a mládeže Šuplík v Kadani. Výzkum byl založen na kombinaci rozhovorů a pozorování vybraných skupin dětí. Důležitou roli při vyvozování závěrů hrála pořízená fotodokumentace.

Jelikož se na poli neverbální komunikace a potažmo i proxemiky vedou spory o vrozenosti některých neverbálních projevů, v praktické části se pokusíme posoudit adekvátnost konkurujících si hypotéz. Na jedné straně v tomto případě stojí hypotézy vycházející

z etologie předpokládající „naprogramování“ kulturou, na straně druhé hypotézy stavící na předpokladu, že veškeré komunikační vzorce jsou získané.³

³ Vybíral, Z. (2009), s. 85.

2 Teoretická část – proxemická teorie a její uplatnění ve výzkumech

V této části práce se zaměříme na proxemiku a proxemickou teorii v obecné perspektivě. Nejprve vymezíme pozici proxemiky v rámci psychologie, následovat bude přiblížení konceptu proxemiky v podání E. T. Halla. Poté se zaměříme na popis faktorů ovlivňujících proxemické vzdálenosti a kapitolu uzavřeme přiblížením soudobých způsobů využití proxemické teorie v empirickém výzkumu a stručným nástinem kritiky teorie E.T. Halla.

2.1 Neverbální komunikace a vymezení pojmu proxemika

Proxemiku řadíme do neverbální komunikace, jíž se dnes věnuje zejména sociální psychologie. Ovšem k rozvoji tohoto odvětví značně přispěla antropologie, která v počátcích výzkumu přispěla základními poznatky.⁴ O komunikaci můžeme tvrdit, že je druhem sociální interakce a rozčleňujeme ji na verbální a neverbální. Někdy se můžeme setkat s dělením rozšířeným o tzv. paralingvistiku či meta komunikaci, která je obtížně zařaditelná, jelikož se jedná o hlasovou intonaci, emocionálně zabarvený hlas, akcent atp., tudíž nepatří přímo k řeči, ale ani jej nelze zařadit do mimoslovního vyjadřování. Verbální komunikací myslíme mluvenou a psanou řeč. Právě řeč je zvláštností lidské rasy, protože lidé mají jako jediný živočišný druh schopnost artikulace (alespoň podle současného stavu bádání). Některá živočišné druhy sice také komunikují pomocí zvuků, ale nevytvářejí hlásky pomocí mluvidel (respektive nemají schopnost artikulace). Zvířecí hlasivky nejsou přizpůsobeny jako ty lidské, kdy je hrtan položen níže, proto nemohou komunikovat pomocí řeči, ale využívají hlasivky k vydávání skřeků. Lidem umožňuje dorozumívání specifická národní forma jazyka. Slova umožňují popisovat konkrétní i abstraktní věci, ale neumožňují vyjadřování veškerých emocí – pro ně jsou často používány metafory a jiné sdělovací prostředky.⁵

Nonverbální (neverbální, mimoslovní) komunikace je nejpůvodnějším způsobem sociálního chování.⁶ Často plní svoji funkci v závislosti na komunikaci verbální a může jí nahradit, zvýraznit, odporovat jí či měnit její význam. Tok řeči může být neverbálním chováním segmentován a rytimizován.⁷ „Většinu neverbálních sdělení nemůžeme jednoznačně převést

⁴ Křivohlavý, J. (1988), s. 46.

⁵ Nakonečný, M. (2009), s. 288, 297

⁶ Nakonečný, M. (2009), s. 304

⁷ Slaměník, I. (2008), s. 222

do slov, nemůžeme je dekodovat, natož zcela určitě interpretovat. Pro správné porozumění a výklad by bylo potřeba znát další kontextové okolnosti.“⁸ Tato jakási přirozená nejednoznačnost poskytuje značný prostor pro interpretaci a není tedy divu, že je častým objektem badatelského úsilí psychologů.

V rámci výzkumu mimoslovní komunikace byla rozvinuta řada odvětví zabývajících se danou oblastí z různých úhlů pohledu a různými prostředky. Křivohlavý⁹ rozlišuje následující oblasti výzkumu: proxemiku, haptiku, mimiku, viziku, kineziku a posturologii. V dalších odstavcích jednotlivé oblasti stručně charakterizujeme, z čehož vyplyne role proxemiky při výzkumu mimoslovní komunikace.

Proxemika se zabývá prostorovou vzdáleností mezi lidmi, tj. tím, jaké udržují odstupy, nebo naopak jak se k sobě přibližují. Měřit vzdálenosti můžeme jak v horizontální podobě (v ploše) tak také ve vertikální rovině. Vertikální rovina určuje, v jakém úhlu jsou k sobě oči komunikujících osob.¹⁰ Dalším hlediskem neverbální prostorové komunikace je teritorialita. Stránka teritoriality byla převzata z etologie, která zkoumá životní projevy a chování zvířat v jejich přirozeném prostředí. Funguje jako projev vlastnických vztahů k prostoru i k ostatním lidem. Velikost teritoria vypovídá o postavení a síle dané osoby. Lidé si své teritorium značí pomocí tří typů značek - centrálních, hraničních a znaků. Centrální značení stanovuje, že teritorium je vyhrazeno. Lidé tak činí pomocí svých osobních věcí (například přehozením bundy přes židli). Hraniční označení odděluje vlastní teritorium od cizích prostorů a to například plotem okolo domu. Poslední znaky identifikují náš majetek pomocí ochranných známek, obchodních značek atp.¹¹

Formou mimoslovní komunikace využívající výraz v obličeji je mimika. Ta vyjadřuje zejména emoce. Vědci tvrdí, že mimikou lze projevit osm primárních emocí, mezi které řadíme štěstí, překvapení, strach, hněv, smutek, odpor, opovržení a zájem. Pomocí těchto základních emocí však nejsou vyčerpány všechny druhy pocitů, které v obličeji můžeme identifikovat. Jelikož mimo emocí primárních existují emoce sekundární, složené neboli odvozené emocionální výrazy obličeje. Můžou jimi být spojené výrazy, střídavé výrazy či

⁸ Vybíral, Z. (2009), s. 86

⁹ Křivohlavý, J. (1988), s. 33

¹⁰ Křivohlavý, J. (1988), s. 43.

¹¹ De Vito, J. A. (2008), s. 135-136.

rozdělené výrazy, kdy jedna polovina obličeje vyjadřuje něco jiného než druhá.¹² Pro výraz v obličeji je nejdůležitější částí oční okolí a ústa, jelikož v těchto oblastech jsou nejvýraznější stahy mimických svalů.¹³

Zvláštním odvětvím mimiky je tzv. vizika, pomocí které označujeme komunikaci pomocí očí a očního okolí. Pohled vysílaný na jiného člověka se může projevovat mnoha způsoby, např. neutrálním, dobrotivým, hřejivým či mrazivým. Oči mluví mnoha podobami a právě těch je třeba si všimnout, například zaměřením pohledu, dobou zaměřeného pohledu, četností pohledu, sledem pohledu, mrkáním, tvary a pohyby očí a mnoha dalšími způsoby.¹⁴ Pomocí pohledů tedy člověk předává celou řadu sdělení. Například jimi člověk může vyhledávat zpětnou vazbu, či může informovat, že komunikační kanál je otevřený. Pohledy mohou signalizovat také povahu vztahu, ať už pozitivní (pozorný pohled) či negativní (vyhýbavý pohled). Vizualními signály ovšem může být projevena i dominance. Běžný účastník komunikace udržuje zrakový kontakt delší, když naslouchá, a kratší, pokud mluví. Jestliže chce někdo ukázat svou dominanci, tento model obrací.¹⁵

Pokud přesuneme pozornost od obličeje k tělu, další formou neverbální komunikace je kinezika, tj. nauka o pohybové činnosti člověka v sociální interakci, která zkoumá pohyby celého těla i jeho částí. Hlavní součástí kineziky jsou gesta. Gesta jako pohyby, mají velice výrazný sdělný účel a doprovázejí či zastupují slovní projevy. Termín gesto je odvozen z latinského slova *gero* či *gerere*, které překládáme jako projevovat cit, smýšlení či vlastnost. Latinské *gestus* znamená řečnický posunek, z čehož je odvozován význam slova jako gestikulovati.¹⁶ Gesta lze třídit dle různých rysů. Například gestikulace jednou rukou či oběma, gestikulace hlavou, či podle jejich funkce v sociální interakci, nebo na základě toho, zda jsou složená či jednoduchá, a rovněž dle toho, jestli jsou ritualizovaná či konkrétní. Klasifikačních systémů lidských gest je tedy mnoho, nicméně nejčastěji uváděné primární dělení je na symboly, ilustrátory, regulátory, adaptéry a afektivní projevy.¹⁷ Symboly jsou ustálenými gesty, která jsou velice dobře čitelná a fungují jako slova či fráze. Kupříkladu můžeme uvést vytvoření písmena „V“, pomocí prstu, jako symbol vítězství. Symboly jsou používány záměrně. Ilustrátory jsou gesta doprovázející mluvenou řeč, kterou zesilují a

¹² De Vito, J. A. (2008), s. 158.

¹³ Křivohlavý, J. (1988), s. 41.

¹⁴ Křivohlavý, J. (1988), s. 42.

¹⁵ De Vito, J. A. (2008), s. 160.

¹⁶ Křivohlavý, (1988), s. 71.

¹⁷ De Vito, J. A. (2008), s. 156.

podporují, také jim je připisována schopnost posilování zapamatování. Nejčastěji se ilustrátory projevují pomocí pohybů rukou či hlavy. Regulátory jsou neverbální signály, kterými člověk koordinuje nebo udržuje řeč druhého komunikujícího, například pokyvování hlavou. Pomocí adaptérů se uspokojuje osobní potřeba komunikujícího. Touto potřebou může být odhrnutí vlasů z očí nebo poškrábání svědícího místa. Adaptéry se ovšem mohou zaměřovat i na člověka, se kterým komunikujeme, například při sebrání smítka z oděvu partnera, se kterým hovoříme. Posledním typem gest jsou afektivní projevy, ty jsou především mimického charakteru. Jedná se o gesta jako úsměv nebo zamračení. Také se může jednat o strnulý nebo uvolněný postoj, který vyjadřuje emoce komunikujícího. Tyto signály se používají k doplnění, posílení či jako náhrada slovních sdělení s emotivním nábojem.¹⁸

Posturika je naukou zabývající se studiem sdělování informací pomocí poloh celého těla nebo jeho částí. Termín posturologie pochází z latinského *positura* (poloha). Pod tímto pojmem se skrývá držení těla, náklony, poloha rukou, nohou či hlavy, uspořádání všech částí těla a jeho natočení v sociální interakci. Poloha těla však, na rozdíl od gest a mimiky, není libovolná, ale je ovlivněna uspořádáním okolí. Zaujímání určitých poloh v prostoru probíhá jako sled určitých bloků s poměrně statickými projevy. Například někteří lidé se při řešení problému procházejí, jiní se zase uzavírají do sebe a sklání hlavu.¹⁹ Důležitá je také korelace těl dvou lidí, kteří spolu komunikují. Právě vzájemná poloha těl určuje vztah účastníků k sobě navzájem i ke sdělení. Pokud jsou pózy ve shodě, vyjadřuje to pozitivní vztah a vzájemné sympatie, naopak pokud ve shodě nejsou, je tím vyjádřen vztah negativní s antipatiemi.²⁰

Termín haptika pochází z řeckého slova *haptēin*, což znamená dotýkat se. Tímto termínem se vyjadřuje taktilní kontakt, tzn. kontakt dotekem, hmatem či jiný fyzický kontakt. Jedná se zřejmě o základní formu neverbální komunikace, která je tlumočena bezprostředním tělesným kontaktem s druhým člověkem. Každý tělesný kontakt je provázen silnými pocity a prožitky a je vždy spojen s výraznou emocionální odezvou.²¹ Význam taktilní komunikace v sociální interakci je veliký. Doteky mohou být interpretovány jako projevy přátelství či nepřátelství. Výrazně přátelský ráz má například pohlazení či objetí, naopak výrazně nepřátelský charakter

¹⁸ De Vito, J. A. (2008), s. 156-157.

¹⁹ Křivohlavý, J. (1988), s. 58.

²⁰ Křivohlavý, J. (1988), s. 63.

²¹ De Vito, J. A. (2008), s. 156-157.

má například pohavek či facka. Výzkumníci²² v oblasti haptiky rozlišili pět nejdůležitějších významů doteků, jimiž jsou:

- Rituální doteky (pozdravy, loučení),
- funkční doteky (např. zavázání kravaty partnerovi),
- vyjádření pozitivních emocí (podpora, ocenění),
- ovládání a usměrňování druhé osoby (dotek při získání pozornosti) a
- vyjádření hravosti (při náklonosti či agresi).

Člověk má sklony dotýkat se druhých, ovšem někdy má také tendenci vyhýbat se dotekům určitých lidí nebo dotekům v určitých situacích. Badatelé Andersen a Leibowitz zjistili některé příčiny vyhýbání se dotykům. Lidé, kteří se obávají ústní komunikace, se většinou obávají také doteků. Vyhýbání se dotekům souvisí s faktorem věku i pohlaví člověka. Například starší lidé se vyhýbají dotykům s osobami opačného pohlaví a frekvence dotyků se snižuje.²³ Všechna zmíněná odvětví neverbální komunikace jsou nástrojem ke sdělování emocí a nálad oproti tomu verbální komunikace je nástrojem ke zprostředkování abstraktních obsahů.²⁴ Neverbální vyjadřování emocí bylo předmětem mnoha bádání, jež u některých případech zjistila, že výrazy obličeje jsou u všech lidí stejné, tudíž vrozené. Například američtí psychologové Paul Ekman a Wallace Friesen provedli výzkum schopnosti rozpoznání emocí lidmi z rozdílných zemí. Německý vědec Eibl-Eibesfeldt, který studoval úsměv u hluchých a slepých dětí, hypotézu vrozenosti také potvrdil.²⁵ Jsou ovšem studie, které závěry o vrozenosti rozporují, například u výzkumu mimického výrazu nevidomých osob bylo zjištěno, že jejich výraz v obličeji působí chudým dojmem, tedy je bez výraznějších mimických gest.²⁶ Proto Atkinsonová ve své knize od tohoto problému odvozuje závěr, že některé gesta a výrazy jsou vrozené a jiné naučené.²⁷ Zde vyvstává otázka, zda proxemika patří do kategorie vrozené či naučené komunikace. Vzhledem k většině závěrů vědeckých prací a faktorům ovlivňujícím proxemiku, bychom mohli říci, že větší měrou zapadá do kategorie naučené neverbální komunikace.

²² Dle De Vito, J. A. (2008), s. 168.

²³ De Vito, J. A. (2008), s. 168.

²⁴ Nakonečný, M. (2009), s. 290.

²⁵ Atkinsonová, R. (2003), s. 400-401.

²⁶ Nakonečný, M. (2009), s. 171.

²⁷ Atkinsonová, R. (2003), s. 401.

U neverbální komunikace často platí pravidlo neúmyslnosti sdělování, kdy svým tělem mnohdy sdělíme více, nežli jsme chtěli. U verbálního sdělení je tomu naopak, to bývá převážně úmyslné.²⁸ Vybíral ve své knize upozorňuje na časté a mylné interpretování neverbálního sdělení: „Pětkrát vyšší tendence věřit spíše neverbálním signálům než slovům je nejspíše jedním z důvodů, proč se tolik autorů pokouší vytvořit „překladové slovníky“ založené na tom, co které gesto znamená apod. Tyto příručky bývají pojaty jako návody, na co si máme dát sami pozor při produkci neverbální řeči a co bychom měli vědět jakožto pozorovatelé druhých: co znamená takové a onaké sezení, co tento postoj, založení rukou na prsou, úhybný pohled doleva, dokonce i počet mrknutí. Téměř každý autor populární knížky o neverbální komunikaci podává své vlastní, svévolné, ale hojně také přejaté, tradované interpretace a implikuje značně redukcionistické výklady.“²⁹ Psychologové tímto rozhodně nezpochybňují velký význam neverbální komunikace, nicméně upozorňují na to, že pojmání mezilidské komunikace jako (vědomého) zápasu, často vyzařující z různých příruček a popularizačních pojednání, může být kontraproduktivní až škodlivé.³⁰

Pomocí kategorizace neverbální komunikace jsme v této podkapitole identifikovali pozici proxemiky v komunikaci. V následující podkapitole představíme komunikační kanály, na kterých je proxemika vystavěna.

2.2 Smyslový aparát

„Vše, co člověk je a dělá, je spojeno se zkušeností v prostoru. Smyslové vnímání člověka je syntézou mnoha smyslových vstupů: vizuálních, sluchových, pohybových, čichových a termálních. Nejenže každý z nich tvoří komplexní systém, jako například desítky různých způsobů prožívání vizuální hloubky, ale každý z nich je utvářen vzorem kultury. Proto neexistuje alternativa k uznání skutečnosti, že lidé vychovávaní v různých kulturách žijí v různých smyslových světech.“³¹ Hall zde upozornil, že základem prožívání prostoru jsou smysly, jejichž používání interpretace se může lišit na základě kultury. Proto je důležité

²⁸ Nakonečný, M. (2009), s. 290.

²⁹ Vybíral, Z. (2009), s. 99.

³⁰ Vybíral, Z. (2009), s. 100.

³¹ Hall, E. T. (1990), s. 181.; v původním znění: „everything that man is and does is associated with the experience of space. Man's sense of space is a synthesis of many sensory inputs: visual, auditory, kinesthetic, olfactory, and thermal. Not only does each of these constitute a complex system-as, for example, the dozen different ways of experiencing depth visually-but each is molded and patterned by culture. Hence, there is no alternative to accepting the fact that people reared in different cultures live in different sensory worlds.“

seznámit se s komunikačními kanály (smysly), které hrají v rámci neverbální komunikace roli.

Máme několik druhů komunikačních kanálů, ve kterých se proxemická (i jiná) neverbální komunikace uskutečňuje. Prostorová komunikace se uskutečňuje především opticky, ovšem také akusticky (sluchem), olfaktoricky (čichem), taktilně (dotykem) i proprioceptivně (na základě signálů svalstva).³² Proxemické rozdělení na čtyři základní zóny je provedeno z hlediska účasti smyslového vnímání a proto se seznámíme se smyslovými receptory tak jak je dělí E. T. Hall.

Hall ve svém výzkumu rozdělil dva druhy smyslových orgánů. První jsou tzv. *vzdálené receptory*, které jsou určeny k poznání vzdálených objektů; jedná se o oči, uši a nos. Druhou skupinou orgánů jsou *bezprostřední receptory*, které používáme k prozkoumání světa přímým dotykem; jsou jimi kůže, membrány a svalstvo. Tato klasifikace receptorů je základní a dá se dále rozpracovávat. Například kůže je především hlavním orgánem doteku, ale zároveň určuje zisky a ztráty tepla a může tedy být i vzdáleným receptorem, jelikož pro určení vyzařovaného tepla není potřeba dotyku.³³

U smyslů je podstatné zdůraznit, že se důsledkem evoluce stále vyvíjejí a mění. Nicméně hmat, jak jsme již uváděli u haptiky, je jediným smyslem, který se nezměnil a „je starý jako život sám“. Nejspíše je tomu tak proto, že schopnost reagovat na podněty je základním předpokladem pro přežití. Zrak je naopak posledně vyvinutým smyslem, ovšem i ten se stihl během evoluce změnit. Dříve vyvinuté stereoskopické vidění bylo v rámci evoluce zdokonalováno. Bylo spojeno s možností pohybovat se v korunách stromů a to současný člověk patrně nevyužije. I přesto je zrak člověka velmi důležitým a zralým smyslem. Rozdílně je na tom čich, ten na své důležitosti v rámci evoluce ztrácí. Hall je přesvědčen, že Američané jsou od čichu, jako silného komunikačního kanálu, odříznuti. Ve městech chybí rozmanité vůně, a tudíž čich populace stagnuje, kromě nedostatečných podnětů je to způsobeno silnými parfémami, které překrývají přírodní pachy. Jdou cítit velmi intenzivně a čich tak otupují. Avšak ne všechny národy mají tímto způsobem vystavěná města a identický životní styl. Například

³² Slaměník, I. (1997), s. 136.

³³ Hall, E. T. (1990), s. 41.

v typických francouzských městech můžeme cítit tradiční vůni kaváren, pekáren, koření či čerstvě vypraného prádla, tyto pachy obohatit vnímání okolí a přidat mu na pestrosti.³⁴

Hall pro snadnější výzkum rozdělil proxemické chování do osmi kategorií, pomocí kterých je zkoumání prováděno především na základě smyslů:

1. Pohlavní identifikátory,
2. úhel komunikace,
3. kinestetické faktory,
4. dotekový řád,
5. vizuální řád,
6. tepelný řád,
7. olfaktorický řád a
8. hlasové měřítko.

U kategorie pohlavních identifikátorů je zřejmé, že se jedná o u určení pohlaví a s tím spojených odlišností. Druhá kategorie zaznamenává vztahy mezi komunikujícími pomocí pozice ramen. Vyznačuje osm různých pozic od postavení (i posezení) tváří v tvář po postavení zády (viz Schéma 1).

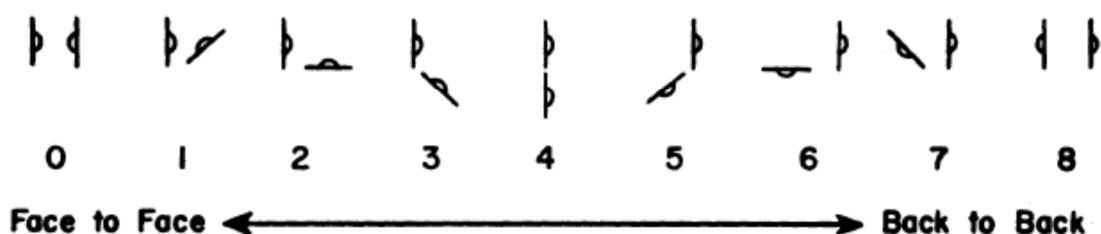

Schéma 1 – Pozice při komunikaci

Zdroj: Watson, M. O., Graves T. O. (1966), s. 974-975.

Tyto dvě kategorie nebyly stanoveny na základě smyslového vnímání, následující třídy však už budou vycházet pouze ze smyslů. Třetí kategorie se týká dodržování vzájemných vzdáleností, schopnosti jejich udržení a také možnosti provedení doteků a jiných gest během komunikace. Čtvrtá kategorie slouží k popsání doteků. U páté kategorie dochází ke sledování očního kontaktu – převážně jeho intenzity, ale také se studuje směr pohledu a periferní vidění. V šesté kategorii je sledováno tělesné teplo, to je samozřejmě těžce sledovatelné a měřitelné, proto jsou na něj případně pozorované osoby dotazovány pomocí strukturovaného rozhovoru.

³⁴ Hall, E. T. (1990), s. 42-50.

Sedmá kategorie, olfaktorický (čichový) řád zjišťuje intenzitu pachů druhé osoby a stejně jako u přechodí kategorie je zjišťování realizováno pomocí dotazování. Poslední osmá kategorie se zaměřuje na sílu hlasu.³⁵

Hall u kategorizace smyslových receptorů zdůrazňuje odlišnost vjemových světů různých živočišných druhů. Z tohoto důvodu je důležité zaměřením na studium lidských receptorů, pro porozumění lidského fungování a jeho modifikace zapříčiněné kulturní působením.³⁶

2.3 Předchůdci E. T. Halla a počátky výzkumu

Edward T. Hall se na počátku svého zkoumání prostoru a komunikace v něm pomocí přiblížení/oddálení osob nechal inspirovat zoologem Heini Heidegerem, který pozoroval a rozlišil čtyři komunikační vzdálenosti u ptáků. Heideger vzdálenosti pojmenoval jako letovou, kritickou, osobní a sociální. Právě zónu osobní a sociální aplikovanou na osoby nacházíme u E. T. Halla v jeho proxemice. Dalším vědcem, který byl u zrodu myšlenky rozdělení komunikačních zón, byl lingvista George Trager. První, na co se Hall při svém výzkumu zaměřil, bylo spojení hlasového projevu a změny vzdáleností, kdy šepot přirozeně používají lidé stojící hodně blízko u sebe a naopak výkřik se používá na daleké vzdálenosti. Tragera a Halla zajímalo, jaké jsou vokální posuny mezi těmito dvěma extrémy. Společně je prozkoumali a popsali osm vzdáleností, které jsou uvedeny v Hallově knize *Silent Language* (Tichý jazyk).³⁷

Následující výzkumy lidského chování přesvědčily Halla o nadměrné složitosti tohoto rozdělení na osm vzdáleností. Proto ve své další knize členění zúžil a určil čtyři základní proxemické zóny a to zónu intimní, osobní, sociální a veřejnou. Toto rozdělení je vědci, především sociálními psychology, používáno dodnes bez větších změn. Veškeré pozdější výzkumy vycházejí z tohoto proxemického rozdělení a často jej doplňují aktuálním bádáním o nové poznatky, mimo jiné i ve vztahu k vývoji lidské populace. Například s vývojem technologií se na pojem „sociální prostor“ pohlíží odlišně než v době vzniku proxemického rozčlenění, což ukážeme v podkapitole o využití proxemické teorie na výzkumu Stochettiho a Villiho. Hallův výzkum probíhal pomocí metod pozorování a rozhovorů s dospělými příslušníky střední třídy na severovýchodním pobřeží Spojených států. Bližší informace, např.

³⁵ Watson, M. O., Graves T. O. (1966), s. 974-975.

³⁶ Hall, E. T. (1990), s. 41.

³⁷ Hall, E. T. (1990), s. 114.

o počtu respondentů, nejsou v knize uvedeny. Musíme upozornit, že sám autor nepovažuje své proxemické zóny za universálně platné právě proto, že průzkum probíhal na jednom místě a pouze u amerických občanů. U dodržování odstupů je patrná dynamika, která závisí na mnoha faktorech. Když se při svém zkoumání setkal s Afroameričany a španělskými Američany, byly zde značné rozdíly v proxemických zónách. Mimo jiné tvrdil, že faktor kultury stojí na žebříčku důležitosti na horních příčkách. Komunikační vzdálenosti se liší také z důvodu různorodosti osobnostních charakteristik a environmentálních činitelů.³⁸ Hlavní faktory ovlivňující vzdálenosti v komunikaci budou uvedeny a podrobně vyloženy v podkapitole 2.6.

V rámci díla E. T. Halla stojí za zmínku i tzv. organizační model, v jehož rámci autor rozčlenil prvky prostoru do tří typů. Prvním typem je tzv. fixní prvek, kdy prostor slouží především ke stavbě budov. Druhým typem je tzv. polo-fixní prvek, ve kterém využíváme movité věci, které se dají přesouvat. A třetím prvkem využití prostoru jsou mezilidské vzdálenosti, které jsou pro naše psychologické zaměření směrodatné. Všechny tři typy užití prostoru jsou podle Halla pevně kulturně zakořeněné.³⁹

2.4 Komunikační zóny

V této podkapitole se zaměříme na jednotlivé komunikační zóny vymezené E. T. Hallem, tj. na zónu intimní, osobní, společenskou a veřejnou. Každá zóna je v Hallově pojetí vnitřně členěna na dvě tzv. fáze, širší a užší.

2.4.1 Intimní zóna

Intimní zóna – úzká fáze

Úzká intimní vzdálenost slouží hlavně k milování, boji, k pečování a ochraně. Důležitou roli zde hraje vztah osob. Z fyziologického hlediska se u této vzdálenosti vyskytuje zvýšená citlivost čichu a vnímání tepla druhé osoby, naopak zrak je velmi oslaben a rozostřen. Ovšem i tento rozostřený detailní pohled je mimořádný a nenalezneme ho u jiné níže uvedené vzdálenosti. Při komunikačním procesu v intimní vzdálenosti nehraje podstatnou roli verbální

³⁸ Hall, E. T. (1990), s. 114-116.

³⁹ Hall, E. T. (1990), s. 101-112.

vyjadřování, odsouvá se do pozadí a jsou zde převážně používány mimoslovní sdělovací kanály.⁴⁰

Intimní zóna – širší fáze

Při širší intimní vzdálenosti bývá udržován odstup přibližně 15 až 45 cm⁴¹. Na rozdíl od intimní vzdálenosti v užším kontaktu se většinou pánev ani stehna nedotýkají, nicméně rukama je snadné se uchopit. Hlava se zdá být větší než je ve skutečnosti, tudíž zrakový vjem je stále dosti zkreslen. Hlas je již používán častěji a jeho tón se přizpůsobuje krátké vzdálenosti, z této příčiny mluvčí takřka šeptá. U většiny kultur na veřejnosti není žádoucí tuto vzdálenost používat, ovšem někdy mladí a převážně zamilovaní lidé toto pravidlo nedodržují, v současnosti to však nebývá považováno za závažný prohřešek. V ojedinělých případech se stává, že i cizí lidé vstupují do intimní zóny a to bývá nepříjemné. Normální reakcí je v takovém případě ustoupení a pocit silné nervozity. Pokud je to výjimečně příjemné, může se tak stát při dvoření, kdy existují vzájemné sympatie. Existuje také situace, kdy je neúmyslně porušována intimní vzdálenost, a to například v hromadné dopravě a na přeplněných veřejných místech. Zde se lidé pro pocit uchráněné intimity snaží být nehybní a pohledem nepřítomní.⁴²

2.4.2 Osobní zóna

Osobní zóna – užší fáze

Hall užší osobní vzdálenost určuje v rozmezí od 45 cm do 75 cm. Při této vzdálenosti lze druhou osobu uchopit, ale vizuální zkreslení rysů způsobené blízkostí jako u intimní zóny již není zřejmé. Jednotlivé vlasy a řasy jsou jasně viditelné. U této distance je vše zvláště výrazné a povrchy jsou lehce odlišitelné a oddělitelné, jelikož trojrozměrná kvalita objektů je téměř dokonalá. Osobní zóna je určena především pro rodinu a blízké přátele a zřetelně závisí na povaze vztahu a na tom, zda se jedná o muže či ženu. O těchto faktorech se budeme zmiňovat v podkapitole 2.6.⁴³

Osobní zóna – širší fáze

⁴⁰ Hall, E. T. (1990), s. 117.

⁴¹ Jednotky délek (palec a stopa) z Hallovy knihy jsou pro lepší představu převedeny na centimetry.

⁴² Hall, E. T. (1990), s. 117-119.

⁴³ Hall, E. T. (1990), s. 119-120.

Rozsah této vzdálenosti je od 75 cm do 120 cm, lze ji vyjádřit také Halloovou větou „udržet si někoho na délku paže“⁴⁴. Z toho vyplývá, že oba partneři stojí tak daleko, že je možné se při natažení rukou dotknout konečky prstů. Úroveň hlasu je stále mírná, ovšem mohou tu být rozdíly v závislosti na kultuře. Tělesné teplo je patrné, ale vůně v této vzdálenosti běžně cítit nelze, pokud ovšem nejsou používány výrazné parfémy.⁴⁵ Širší osobní vzdálenost je využívána při komunikaci v západních kulturách s obchodními partnery, sousedy a kolegy, s nimiž jsou udržovány dobré vztahy, nikoliv však vztahy důvěrné.⁴⁶

2.4.3 Společenská zóna

Společenská zóna – užší fáze

U společenské vzdálenosti, která je v rozsahu od 120 cm do 210 cm, se již nemohou komunikující osoby dotknout. Jde o zónu vyhrazenou pro neosobní jednání, například při komunikaci s pracovními kolegy. Velikost hlavy vidíme v normální velikosti a rysy obličeje se již nejeví jako zkreslené.⁴⁷

Společenská zóna – širší fáze

Širší fáze společenské zóny je v rozmezí od 210 cm do 360 cm. U takového odstupu již nelze vnímat jemné detaily na obličeji, ovšem jsou lépe vidět vlasy, zuby, pleť i stav oblečení. Je tak možné lépe posoudit celkový vzhled osoby, protože oči jsou v dobré pozici a zorné pole je mnohem širší.⁴⁸ Tato vzdálenost je charakteristická při diskuzích, pohovorech, schůzích a podobných důležitých, avšak neosobních setkáních. Všichni komunikující jsou dostatečně blízko, ale zároveň nedochází k žádným náznakům intimity. Odstoupením z osobní do společenské vzdálenosti je také dáván najevo nesouhlas.⁴⁹

2.4.4 Veřejná zóna

Veřejná zóna – užší fáze

⁴⁴ Hall, E. T. (1990), s. 120.; v původním znění: „Keeping someone at "arm's length"“

⁴⁵ Hall, E. T. (1990), s. 120.

⁴⁶ Lewis, D. (1989), s. 120.

⁴⁷ Hall, E. T. (1990), s. 121.

⁴⁸ Hall, E. T. (1990), s. 122-123.

⁴⁹ Lewis, D. (1989), s. 121.

Tato zóna je určena odstupem od 360 cm do 750 cm. Při této vzdálenosti lze dobře vidět celou osobu a malý prostor kolem ní, můžeme také okrajově zahlédnout osoby stojící vedle. Při tomto odstupu není možné jasně rozpoznat barvu očí a jemné detaily na kůži. Dobře viditelné je pouze bělmo oka.⁵⁰ Veřejná vzdálenost je nejčastěji používána při jednání s cizími lidmi a je tak velká, aby v případě hrozby byl dostatečný prostor k úhybnému manévru.⁵¹

Veřejná zóna – širší fáze

Poslední popsanou distancí je širší fáze veřejné zóny, kterou počítáme od 760 cm dále. Především je využívána u veřejně činných osob a to zejména při jejich výstupech na podííích. Samozřejmě není omezena pouze pro tyto účely a veřejné známé osobnosti, ale může být aplikována kýmkoliv a na jakékoliv veřejné vystoupení. Často jej využívají např. herci či učitelé. Při komunikaci ve veřejné zóně je nutné dodržovat dostatečnou hlasitost řeči. Pozorujeme také zvýšenou gestikulaci, vzpřímený a klidný postoj.⁵²

Výše popsané čtyři proxemické zóny jsou určeny na základě pozorování lidské teritoriality, kde k určení dochází pomocí smyslového vnímání. V příloze č. 1 je v tabulce shrnuto působení jednotlivých smyslů v různých proxemických zónách.

Osobní prostor kolem nás připomíná válec kolem horní poloviny těla a směrem k nohám se zužuje. Tento válec se neustále smršťuje a roztahuje v závislosti na našem vztahu k osobám, které vstupují do našeho teritoria. Přecházíme plynule z jedné zóny do druhé. Konečné rozměry naší zóny určuje konflikt mezi touhou komunikovat a obav z rizikového rozvinutí komunikace. Tyto jevy platí pouze při setkání s lidmi a nejsou určující při odstupech například k nábytku či jiným věcem.⁵³

2.5 Vertikální proxemika a komunikace pod vhodnými úhly

O vertikální proxemice jsme se již krátce zmínili v úvodu, kde jsme uvedli, že se jedná o svislé prostorové vnímání, a že je zde podstatné vzájemné postavení očí komunikujících partnerů. Nejde tu však o výškové rozdíly komunikujících osob, ale spíše o úpravy v prostoru,

⁵⁰ Hall, E. T. (1990), s. 123-124.

⁵¹ Lewis, D. (1989), s. 121.

⁵² Hall, E. T. (1990), s. 125.

⁵³ Křivohlavý, J. (1988), s. 53.

kteří umožní vyvýšení. Studován byl vliv řečiště či jeviště, kdy se ukázalo, že řečníkovi či herci dodává vyvýšená pozice klid. Pokud je za řečištěm volný, dostatečně dlouhý horizontální prostor bez posluchačů, dochází k ještě většímu uklidnění řečníka. Ovšem, kromě umělých úprav prostoru, lze horizontální proxemiku studovat také u komunikace dospělých a dětí. Výzkumy prokázaly, že děti, pokud jsou rozrušené, se spíše uklidní, když si k nim dospělý klekne, nebo vezme-li dítě do náručí. Srovnání výšky očí vede k rovnému vztahu a nepůsobí nadřazeným dojmem, a proto se děti snáze upokojí.⁵⁴

E. T. Hall se vertikální proxemice nevěnoval, pouze uvedl drobnou zmínku o možnosti ovlivnění komunikace při jednání s osobou, která sedí pod mluvčím, jelikož to může působit despoticky.⁵⁵ Na vzájemnou komunikaci lidí pozitivně působí relativně stejná hladina výšky očí, pokud není dodržován stejný výškový horizont, působí to sugestivním dojmem nadřazenosti a podřazenosti.⁵⁶

V prostorové komunikaci není důležitým rysem pouze správná délka odstupů a výška očí, ale také konkrétní úhel a zaujetí vhodné pozice vůči druhé osobě. Tento rys uvedl E. T. Hall ve svém rozdělení proxemického chování, kde ho nazývá kinestetickým faktorem (jak jsme již uvedli v kapitole u smyslového aparátu).⁵⁷ Zde výzkumy ukázaly, že je důležité, zda jednáme se ženou či mužem. Ženy, pokud jde o přátelské setkání, volí raději postavení přilehlé, sousední. Muži se nejlépe cítí v čelní pozici. Tato pravidla platí u komunikace ve stoje a pouze v přátelském kruhu, pokud tuto pozici zaujímá cizí člověk, je to přijímáno s nevolí.⁵⁸

Stejná pravidla platí též pro komunikaci vsedě, studiem tohoto problému se zabývali Byrne a jeho kolegové, kteří záměrně narušovali osobní prostor studentů v knihovně. Narušování probíhalo dvěma způsoby, buďto čelně, tváří v tvář, nebo si cizí člověk přisedl vedle studenta. Po skončeném narušování byli studenti tázáni na jejich sympatie k neznámým osobám. Experimentem bylo potvrzeno, že pokud naproti studentovi seděl muž, byl hodnocen velmi negativně, pokud si sedl vedle, nebyly negativní pocity tak výrazné. Studentky reagovaly

⁵⁴ Křivohlavý, J. (1988), s.53.

⁵⁵ Hall, E. T. (1990), s. 114.

⁵⁶ Lewis, D. (1989), s. 113.

⁵⁷ Watson, M. O., Graves T. D. (1966), s. 974.

⁵⁸ Lewis, D. (1989), s. 106-107.

jiným způsobem – pokud si sedl kdokoliv (žena i muž) vedle nich, považovaly to za výrazně stresující.⁵⁹

2.6 Faktory ovlivňující proxemické vzdálenosti

Dodržování osobních vzdáleností je určeno mnoha činiteli, především osobností daného člověka, kulturou, etnickými i rasovými charakteristikami, věkem, pohlavím, prostorem, zdravotním stavem a také konkrétním vztahem komunikujících osob.⁶⁰ V této podkapitole blíže představíme působení uvedených faktorů. Je přitom však třeba upozornit na to, že většina předpokladů o podmíněnosti proxemických vzdáleností je značně kontroverzní a nebyla spolehlivě empiricky prokázána. Následující pojednání je tedy třeba chápat jako nástin potenciálně působících faktorů spíše než jejich taxativní výčet. Mimoto je nutné zohlednit, že působení faktorů se vzájemně překrývá a hodnocení vlivu jednotlivých faktorů je tím výrazně ztíženo, ne-li zcela znemožněno.

2.6.1 Kulturní zakotvenost osoby

E. T. Hall se zabýval především faktorem kultury a uvádí zajímavé poznatky ohledně odlišností kultur západních a východních. Konkrétně se zabýval kulturami Japonců a Arabů na straně jedné a Francouzů, Němců a Angličanů (fakticky Britů) na straně druhé. Dané kultury přirozeně srovnává s americkou kulturou, ve které byl sám zakotven.

Mezi západními populacemi jsou kulturní rozdíly v prostorovém vnímání malé a často se v mnoha věcech shodují, ovšem právě díky těmto malým odlišnostem, které nejsou obecně známé, lze identifikovat působení kultury jako faktoru ovlivňujícího proxemické vzdálenosti.⁶¹ U německého národa, který je Američany všeobecně vnímán jako velmi formální a chladný, se setkáváme s rozdílností u ochrany soukromí. Jde o německou potřebu tzv. „privátní sféry“, která se projevuje zavíráním dveří vždy a všude. Zdánlivě banální rozdíl způsobuje v amerických dceřiných společnostech sídlících v Německu nemalé problémy. Američané ve svých kancelářích, a dost často i mimo ně, dodržují tzv. „politiku otevřených dveří“, tak aby se nikdo nebál vstoupit a komunikace byla snadnější. Ovšem Němci vyžadují mít dveře zavřené, aby na práci měli dostatek soukromí, neznamená to však, že si nepřejí být

⁵⁹ Lewis, D. (1989), s. 108-109.

⁶⁰ Křivohlavý, J. (1988), s. 49-50.

⁶¹ Hall, E. T. (1990), s. 131.

rušení, pouze jsou zvyklí pracovat v uzavřené místnosti. Často je velmi složité dohodnout se na kompromisu, jelikož není snadné měnit své kulturní návyky.⁶²

Mezi Angličany a Američany (spojenými mimo jiné značnou podobností jazyka) je hlavní odlišností určování společenského statusu. V Spojených státech je prostor využíván k rozlišení lidí a aktivit, jak Hall uvádí: „Jonesovi z Brooklynu a Miami nejsou tak „in“ jako Jonesovi z Newportu a Palm Beach.“⁶³ U Angličanů určení statusu lidí zajišťuje společenský systém a nezáleží na tom, na jakém místě se člověk nachází, ale do jaké rodiny se narodil a jak vyrůstal. Rozdíly ve využívání prostoru a dodržování odstupů můžeme u Američanů a Angličanů pozorovat také v běžných situacích, kdy Angličané dodržují patrně větší odstupy. U partnerských hádek se v anglické domácnosti běžně stane, že dotyční se po hádce zavřou zvlášť do různých místností, to u Američanů není zvykem, ti povedou pouze tzv. „tichou domácnost“, ale prostor sdílet nepřestávají.⁶⁴

Francouzi a ostatní národy žijící kolem středozevního moře dodržují na rozdíl od Angličanů, Američanů i severních Evropanů daleko užší vzdálenosti při setkávání a komunikaci. Příčinou je dle Halla jejich zaměřenost na smysly, která se odráží v jejich lásce k jídlu, psaní a společenskému setkávání. Odráží se to například na francouzských mapách, které jsou do detailu promyšlené a konstruované tak, aby zbystrily smysly. Najdeme na nich informace o krásných výhledech, místech k odpočinku, občerstvení a jiných detailů. Také francouzská architektura tvoří smyslově podnětné pro život, kdy se ve městech vyskytuje mnoho parků a širokých chodníků. Důrazně se snaží omezovat dopravu ve městech, aby lidé měli relativně čistý městský vzduch a nemuseli každý víkend opouštět města (tak jako Američané).⁶⁵

Shrneme-li poznatky z pojetí prostoru západních kultur, můžeme říci, že se zde nacházejí výrazné odlišnosti, které se pravděpodobně ani vlivem vzrůstající globalizace nesmažou, jelikož každý národ si s sebou nese historicky zakořeněné vlastnosti.⁶⁶

Lidé i přesto, že tvoří jeden živočišný druh, mají ve svém společenství mnoho odlišných znaků. Proxemické vzory na jednu stranu lidi spojují a odlišují od ostatních živočichů, současně však posilují identitu jednotlivých národů. Charakteristické, zejména z pohledu

⁶² Hall, E. T. (1990), s. 134-136.

⁶³ Hall, E. T. (1990), s. 138.; v původním znění: „The Joneses from Brooklyn and Miami are not as "in" as the Joneses from Newport and Palm Beach.“

⁶⁴ Hall, E. T. (1990), s. 138-140.

⁶⁵ Hall, E. T. (1990), s. 144-148.

⁶⁶ Hall, E. T. (1990), s. 148.

„západního člověka“, jsou specifické rysy kultury východního světa. U Japonců je v pojetí prostoru důležitá jejich sounáležitost s bydlením a přírodou. Na jejich domech či bytech můžeme vidět, že prostor přijímají jako celek, není oddělen silnými zdmi, pouze paravány a vše je jakoby součástí jejich života. Evropan či Američan by u Japonců cítil nedostatek soukromí, jelikož jejich pojetí prostoru neobsahuje pro Evropana a Američana obvyklé dělící prvky. Rozdílný pohled mají Japonci také na sousedské vztahy, oproti Američanům nemají potřebu se sblížovat ani navštěvovat se svými sousedy. Pokud tedy nastane situace, že se sousedy stanou Američan a Japonec, je možné, že vznikne nedorozumění a Japonec si bude o Američanovi myslet, že je příliš důvěrný, a naopak Američan shledá Japonce za chladného a nepřívětivého.⁶⁷

Arabské země jsou asi největším protipólem k evropské a americké kultuře. První, co cizince v Arabské zemi ohromí, je mnoho hluku, silné pachy a velká shromáždění lidí.⁶⁸ Čich zaujímá v arabském světě důležité místo, není to pouze jeden z mechanismů využívaný u komunikace, ale je důležitou součástí komplexního chování.⁶⁹ Dojmy E. Halla ohledně proxemických vzorů v arabském světě ověřili ve výzkumu Watson a Graves. Systematickému pozorování podrobili 16 amerických a 16 arabských vysokoškolských studentů. Vysoce významné rozdíly se dle očekávání potvrdily. Arabové působí přímočařeji, stojí blíže u sebe, dotýkají se, více se dívají do očí a jsou výrazně hlasitější.⁷⁰ Výzkum byl prováděn na univerzitě v Coloradu a jednalo se o studenty z Iráku, Kuvajtu, Saudské Arábie, New Yorku, New Jersey, Colorada a Kalifornie. Sledované osoby byly vpuštěny do monitorované místnosti, ve skupinkách po čtyřech stejné národnosti. Následně byli vyzváni ke konverzaci, kdy zvolené téma bylo na jejich uvážení. Z výzkumu vyplynulo, že arabští studenti neměli se zahájením komunikace problémy a po celou dobu konverzovali. Při žádosti o ukončení konverzace se arabští studenti dotázali na možnost dokončení konverzace. Američtí studenti měli zpočátku problém najít vhodné téma a konverzace vázla, při zvolení tématu působili Američané klidnějším dojmem a neměli problém ukončit konverzaci v jakémkoliv okamžiku. Menší rozdíly byly zjištěny i u jednotlivých států, ovšem vzhledem k malému počtu zkoumaných osob z toho nelze vyvodit

⁶⁷ Hall, E. T. (1990), s. 149-152.

⁶⁸ Zde se nelze ubránit dojmu, že E. T. Hall podléhá v tomto svém hodnocení snad až příliš kulturnímu determinismu a posuzuje realitu až příliš západní optikou. Arabský svět totiž redukuje na fenomén velkých měst (do nichž se návštěvník ze Západu samozřejmě dostane v první řadě) a naopak opomíjí rysy života venkovského obyvatelstva v Arabském světě (kam „oko západního turistu nedohlédne“).

⁶⁹ Hall, E. T. (1990), s. 154-162.

⁷⁰ Watson, M. O., Graves T. D. (1966), s. 983-984.

relevantní závěry. Jelikož se jednalo o výzkum s omezeným počtem osob, Watson a Graves doporučili další studium a ověření svých hypotéz na větším vzorku a pomocí lepší techniky.⁷¹

E. T. Hall uzavřel své pojednání o vlivu kultury tvrzením, že člověk se sice někdy snaží vymanit ze své kultury, ale zpravidla přijde na to, že to není možné. Kultura je zakořeněná v našem nervovém systému a určuje, jak vnímáme okolní svět.⁷²

2.6.2 Pohlaví osoby

Dalším faktorem, u něhož byl prokázán určitý vliv na proxemickou vzdálenost, je pohlaví. Pomocí výzkumu tzv. sympatické vzdálenosti, kdy pokusná osoba vchází do relativně velké místnosti, kde má zaujmout vzdálenost, která je jí příjemná vůči druhé osobě, se studuje udržování odstupů na základě pohlaví. Tímto výzkumem bylo zjištěno, že průměrná vzdálenost, kterou udržuje muž k muži nebo muž k ženě je podstatně menší než vzdálenost, kterou zaujme žena k ženě nebo žena k muži. V další variantě pokusu vedoucího ke zjištění tzv. sympatické vzdálenosti, byla studována důležitost pohledu při kontaktu s cizí osobou. Pokus byl prováděn v čekárně, kdy se pomocník experimentátora nejprve na zkoumanou osobu nepodíval a při druhém opakování se na zkoumanou osobu při příchodu podíval. Zkoumaná osoba si při očním kontaktu přisedla blíže. V těchto experimentech se, mimo zjištění rozdílnosti vzdáleností u mužů a žen, také ukázalo, že každý z nás má vlastní příjemnou (sympatickou) vzdálenost dodržovanou k ostatním osobám, kterou si zachovává.⁷³

2.6.3 Osobnostní charakteristiky

Mezi významné faktory ovlivňující proxemickou vzdálenost rozhodně patří i osobnostní charakteristiky jednotlivců. Pokusy J. L. Williamse byly zaměřeny na zjišťování osobnostních charakteristik a následné projevy v civilním životě. Mimo jiné měřil vzdálenosti, které udržují lidé sobě blízcí i neznámí. Také ho zajímalo, na jakou vzdálenost se lidé pozdraví, či jak blízce si k sobě přisednou. Při tomto udržování odstupů a proxemickém chování jsou u lidí značné rozdíly. Určité zdůvodnění můžeme najít v rozdílnosti osobnostních charakteristik. Lidé, kteří se na venek jeví jako otevření (tzv. extraverti), přistupují k lidem blíže a udržují menší odstupy. Naopak introverti udržují odstupy větší. Z dalších výzkumů vyplynulo

⁷¹ Watson, M. O., Graves T. D. (1966), s. 972-982.

⁷² Hall, E. T. (1990), s. 154-162.

⁷³ Křivohlavý, J. (1988), s. 43-44.

zjištění, že podstatně širší zónu mají lidé, u nichž je diagnostikována nadměrná úzkost nebo autismus (psychická osamělost).⁷⁴

2.6.4 Povaha vztahu mezi osobami

Řada studií a experimentů prokázala, že vzdálenosti, které lidé mezi sebou udržují, ovlivňuje také povaha vztahu. Přátelský charakter vztahu způsobuje menší oddálení komunikujících osob. Naopak k lidem, kteří nám nejsou příjemní, si udržujeme výraznější odstup. Postavení či společenský status dodržované vzdálenosti také ovlivňují. Osoby se stejným postavením se k sobě přibližují více a osoby s rozdílným postavením dodržují odstup větší. Při rozdílném sociálním statusu je také pravidlem, že vyšší autorita může k druhé osobě přistoupit blíže.⁷⁵ W. A. Leibold při svém experimentu s lidmi záměrně navozoval tři různé typy vztahů. Vztah napětí, uvolnění a neutrální vztah. Dle očekávání největší odstup zachovávali lidé, kterým bylo cokoliv vytýkáno, nebo byli kritizováni a nejmenší odstup si udržovali lidé, kteří byli chváleni.⁷⁶

Zajímavým jevem při komunikaci je tzv. proxemický tanec. Tento jev nastává, pokud se sejdou dva lidé s rozdílnými osobními zónami a jde v něm o hledání vzájemně přijatelné distance pro oba komunikující. Osoba, pro kterou je komunikační vzdálenost příliš velká, se přibližuje k druhému člověku, ten má však jinou představu o vhodné vzdálenosti a postupuje dozadu, či směrem do stran. Tento proces se může několikrát opakovat, záleží na necitlivosti a netaktnosti méně pozorného z obou partnerů. Většinou je tento jev vyřešen kompromisem, kdy ze své osobní vzdálenosti jeden z partnerů ubere a druhý přidá.⁷⁷

2.7 Využití proxemické teorie E. Halla a jeho kritika

Proxemická teorie E. T. Halla není využívána pouze v sociální psychologii. Její široký rámec inspiroval mnoho pozdějších vědců, kteří se snaží strukturovat prostor s využitím právě Hallovy teorie. Je mnoho odvětví, v nichž se proxemika uplatňuje. Níže si nastíníme dvě zajímavé soudobé studie, které teorii E. T. Halla aplikují na fenomény, s nimiž sám Hall nepracoval. Do těchto inovativních pokusů o aplikaci Hallovy teorie je rovněž zakomponována kritika původních Hallových tezí, kterou rovněž zmíníme.

⁷⁴ De Vito, J. (2008), s. 133.

⁷⁵ Křivohlavý, J. (1988), s. 44-48.

⁷⁶ Křivohlavý, J. (1988), s. 49.

⁷⁷ Křivohlavý, J. (1988), s. 49-53.

Hallovu teorii využití prostoru aplikovali Mikko Villi a Matteo Stochetti na úlohu mobilních telefonů a především obrázkových zpráv v komunikaci. Hall ve své knize naznačil prodloužení komunikace pomocí nových technologií a mezi ně patřící telefony.⁷⁸ Právě zvýšené tempo technologických inovací vedlo Villiho a Stochettiho k potřebě zkoumání „politiky prostoru“ a případné rozšíření sociální zóny. Podle nich Hallova koncepce prostoru mylně předpokládá nutnost přímého fyzického kontaktu pro dosažení emočního významu. Popularita technologií spojených se sociálním kontaktem nasvědčuje tomu, že i přes zprostředkovanou komunikaci lze zachovávat smysluplné vztahy. Cílem výzkumu nebylo zajistit skutečné měření sociálního prostoru, ale šlo spíše o posouzení vlivu dostupných technologií na přítomnost či a absenci vzájemné fyzické komunikace. Autoři se nedomnívají, že by bylo možné zachovat blízké vztahy bez fyzického kontaktu, v tomto ohledu je podle nich třeba respektovat intenzitu kontaktu. Nicméně současné technologie, především mobilní telefony, považují za vhodný prostředek k nahrazení kontaktu při fyzické absenci. Hall v jeho pojetí proxemiky, dle Villiho a Stochettiho, vidí sociální relevantnost prostoru, ale nezabývá se sociálními dopady.⁷⁹

Další zajímavou studií, v níž se Heidi Overhillová z Massachusetského technologického institutu pokouší aplikovat proxemiku E. T. Halla, je článek nazvaný „*Proxemika jablečného koláče: Edward T. Hall v kuchyňském pracovním trojúhelníku*“⁸⁰. Výzkum je zaměřen na využití proxemické teorie v organizaci kuchyňského prostoru.⁸¹ Overhillová, mimo jiné upozorňuje na často zkreslené a v citacích ztracené poznatky z výzkumu E. T. Halla, jako příklad uvádí špatně převáděné jednotky stop a palců do metrické soustavy u proxemických zón. Také jsou Hallem určené zóny v nových publikacích často vykreslovány jako pravidelné bubliny, které obklopují člověka, ovšem takové znázornění není podle Overhillové přesné a též bylo způsobeno špatnou interpretací původní práce. Nepovažuje tyto chyby za podstatné, ale při technologickém výzkumu by mohly činit potíže. Nejnovější proxemické výzkumy se zaměřují na samotné vzdálenosti a jejich přesnější určení. Jsou k tomu využívány tři hlavní metody a těmi jsou pozorování v přirozeném prostředí, laboratorní metody a simulace s využitím modelů. Každá z těchto metod má podle Overhillové stále mnoho nedostatků. Ovšem velmi zajímavou a pokrokovou metodou je využívání virtuálních prostor a tzv.

⁷⁸ Hall, E. T. (1990), s. 15.

⁷⁹ Villy, M., Stochetti, M. (2011), s. 103-104.

⁸⁰ Overhill, H. (2014), s. 67.; v původním znění: „Apple Pie Proxemics: Edward T. Hall in the Kitchen Work Triangle“

⁸¹ Overhill, H. (2014), s. 67.

avatarů. Člověku je při ní nasazena speciální helma, a poté se prochází virtuálním světem a setkává se s lidmi v běžných situacích. Pro budoucí studie to znamená možnost řádného zmapování chování lidí v prostoru.⁸² Aplikování proxemiky při technologickém plánování kuchyní se však dle Overhillové nakonec ukázalo jako obtížné, jelikož není dostatečně zpracované a Hallem vytvořená struktura zón „od stolu“ není v praxi dobře využitelná.⁸³

Ranná díla věnující se proxemické teorii, především práce E. T. Halla, byla Baldassarem a Fellerovou podrobena notné kritice v článku o kulturních rozdílech v osobním prostoru. Tehdejší metody a teorie shledávají jako mylné a zjednodušující. Snaží se proto poukázat na slabiny a podpořit tím rozvoj odvětví. Na Hallově koncepci kritizují pojetí proxemiky jako teorie nutně vycházející z biologického základu a také jeho balancování mezi proxemickým prostorem a teritorialitou vycházející z etologie. Podle Baldassara a Fellerové je důležité zkoumat především kulturní, společenské a situační faktory, nezátížené fyziologickými a biologickými podklady. Pole proxemiky shledávají za velmi složité a z tohoto důvodu je také potřeba komplexnějších metod při výzkumu.⁸⁴ Baldassar a Fellerová ve svém článku neuvádějí konkrétní příklady výzkumných metod, které spatřují jako problémové, proto nemůžeme určit adekvátnost tohoto tvrzení. Je potřeba říci, že E. T. Hall si kladl za cíl určit strukturu a způsob orientace v prostoru a jeho koncept neměl být pouze pro vědeckou sféru, ale měl pomoci při sebepoznávání každého člověka.⁸⁵

⁸² Overhill, H. (2014), s. 69-72.

⁸³ Overhill, H. (2014), s. 82.

⁸⁴ Baldassare, M., Feller, S. (1972), s. 498.

⁸⁵ Hall, E. T. (1990), s. ix.

3 Výzkum

V praktické části se zaměříme na proxemiku u dětí od 6 do 15 let. Jelikož nemáme k dispozici vědecké místnosti ani základní technické vybavení, abychom mohli přesně měřit dodržované zóny u dětí, zaměřili jsme se zejména na to, zda zóny dodržují a kdy je pro ně blízkost nepříjemná. Naším hlavním cílem bylo potvrdit či vyvrátit rozdílnost v dodržování odstupů na základě faktoru věku a zjištění použitelnosti Hallovy proxemické teorie.

Výzkum byl prováděn na letním dětském táboře, který se konal v červenci roku 2014. Pořádán byl příspěvkovou organizací města Kadaně – Domem dětí a mládeže Šuplík. Tábora se účastnilo celkem 51 dětí ve věku od 6 do 18 let.

3.1 Strukturovaný rozhovor

Základem studií neverbální komunikace jsou pozorování, ale i experimentální výzkumné metody spojené s videozáznamem.⁸⁶ Pro tento výzkum jsme zvolili 2 oddíly s mladšími dětmi, s nimiž byl první den tábora vytvořen fotografický záznam a následně proveden krátký strukturovaný rozhovor. Následně jsme provedli také pozorování u celotáborových her.

Výzkum probíhal následně popsáním způsobem. Nejprve bylo oddílům oznámeno, že se půjdou hromadně fotografovat. Vedoucím oddílů, které jsou spolu s dětmi na fotografiích, jsme nesdělili konkrétní záměr výzkumu, aby nebyli zatíženi plánem výzkumu, pouze jsme jim vysvětlili, že jde o výzkum pro bakalářskou práci. První fotografie (viz obrázky č. 1 a 2 na následující straně) byly u obou oddílů pořízeny na rychlý povel: „Seřadit, fotíme se!“ Rychlým povelům jsme chtěli docílit bezprostřednosti.

⁸⁶ Vybíral, Z. (2009), s. 83.

Obrázek 1 – oddíl č. 1 seřazený na rychlý povel
Zdroj: Vlastní výzkum.

Obrázek 2 – oddíl č. 2 seřazený na rychlý povel
Zdroj: Vlastní výzkum.

Před vyfotografováním oddílů na následující dvojici fotografií byl udělen povel: „Stoupněte si co nejbližší k sobě!“ Fotografování bylo záměrně protahováno pro co nejdelší udržení blízkosti dětí a možné projevení se nepříjemných pocitů z přílišné blízkosti.

Obrázek 3 – oddíl č. 1 při pokynu k co nejbližšímu seřazení
Zdroj: Vlastní výzkum.

Obrázek 4 – oddíl č. 2 při pokynu k co nejbližšímu seřazení
Zdroj: Vlastní výzkum.

Po fotografování děti chodily jednotlivě na krátký rozhovor, aby nebyly ovlivněny přítomností a odpověďmi ostatních dětí z oddílu. Po rozhovoru byly děti odděleny od těch, které ještě rozhovorem neprošly, aby jim nesdělovaly informace o rozhovoru. Krátký strukturovaný rozhovor se skládal z následujících pěti otázek:

1. Jak se jmenuješ?
2. Kolik je Ti let?
3. Líbí se Ti na táboře?
4. Kolik dětí z oddílu znáš z dřívějšíka?
- 5a. Bylo Ti nepříjemné focení, při kterém jste se na sebe mačka
- 5b. Pokud ano – proč?

Odpovědi jsou uvedeny v tabulkách v přílohách č. 3 a 4. Fotografie i otázky č. 1 – 4 sloužily i k uvolnění dětí, jelikož do té doby tazatelku neznaly.

Shrneme-li poznatky z námi provedeného rozhovoru, fotografií i pozorování, musíme konstatovat, že většině dětí fyzická blízkost (téměř) cizích dětí, a to ani při vstupu do intimní zóny, problém nečinila. Při fotografování, kdy jsme děti úmyslně nechávali dlouho setrvat v přímém kontaktu s ostatními, jsme nepozorovali žádné negativní reakce a v pozdějším rozhovoru i samy děti potvrdily, že blízkost při focení nebyla nepříjemná. Pouze jeden chlapec uvedl, že mu druhé focení bylo částečně nepříjemné, ovšem nedovedl říci, proč tomu tak bylo. Je třeba upozornit, že se jednalo o první den tábora, kdy se děti navzájem ještě dostatečně neznaly a teprve docházelo k seznamování. Samozřejmě většina dětí, jak vyplývá z rozhovoru, měla na táboře alespoň jednoho kamaráda z dřívější doby. Pokus jsme podle původního plánu chtěli zopakovat na konci tábora, ovšem vzhledem k výsledkům se nám to nezdálo smysluplné. Proxemická teorie totiž v tomto ohledu předpokládá, že na konci tábora by měl být ohlas na blízkost pozitivnější, v našem případě však takový byl již při prvním fotografování. Proto jsme plán pozměnili a zaměřili jsme se na pozorování dětí v přirozeném prostředí.

3.2 Pozorování

Další formou výzkumu bylo zmíněné pozorování dětí při seznamovacích hrách. Sledovali jsme zejména dodržování odstupů dětí během her a případné nepřátelské chování při blízkém kontaktu.

Při skupinové hře nazvané „molekuly“ (viz obrázek č. 5), děti běhají na hřišti a při číselném povelu, např. „dva“, mají utvořit skupinky po dvou. Na této hře byl dobře pozorovatelný pohyb dětí v prostoru a dodržování odstupů. Děti neměly problém s blízkostí ostatních, většina dětí se rychle přesouvala a „prala“ se o možnost být ve skupině. Pouze výjimečně, u některých dětí (cca u 5 dětí ze 40), jsme pozorovali menší zájem, neprůbojnost a neochotu se dotýkat, podle zhodnocení vedoucích šlo o děti celkově více introvertní a méně společenské.

Osobností faktory jsou v udržování vzdáleností dětí patrné. Mimo jiné bylo pozorováno, že se mladší děti (ve věku 6–7 let) více přibližovaly k vedoucím a starším dětem.

Obrázek č. 5 – Táborová hra molekuly
Zdroj: Vlastní výzkum.

Obrázek 2 – táborová hra „v kruhu“
Zdroj: Vlastní výzkum.

Pro pozorování dodržovaných distancí jsme zvolili další hru, více statickou, kdy si skupina dětí a mladistvých ve věku od 9 do 18 let měla sednout do kruhu (a sestavovat spolu příběh). Při tvoření kruhu byl dětem poskytnut dostatečný prostor a nebyly limitovány žádným povelům o velikosti, tudíž předpokládáme, že vytvořily mezi sebou tzv. „sympatické vzdálenosti“⁸⁷. Z fotografie (viz obrázek č. 6) vytvořeného kruhu je patrné, jaké vzdálenosti mezi sebou děti zvolily. Jedná se v průměru o 30 cm (měřeno odhadem), to znamená, že dle Hallova rozlišení by se jednalo o širší intimní zónu, do které bychom měli vpouštět pouze blízkou rodinu a partnera.⁸⁸

Zapojení proxemické teorie E. T. Halla a zvláště komunikačních zón do našeho výzkumu bylo obtížné. Prvním důvodem bylo, že uznatelné a přesné měření nebylo možné provádět v přirozeném prostředí. Druhým důvodem bylo zjištění, že jsme nepozorovali žádné vzdálenosti delší, než je širší osobní zóna, stanovená E. T. Hallem. U dětí jsme odhadem zaznamenaly menší odstupy, než jsou uvedené proxemické zóny. Nejpravděpodobnějším důvodem je ovlivnění zón na základě faktoru věku. To směřuje k verifikaci předpokladu, že neverbální komunikaci je třeba považovat za naučený a věkem získaný projev. Z našeho výzkumu zaměřeného zejména na děti mladšího školního věku vyplývá, že v tomto věku nejsou proxemické zóny u jednotlivých dětí ještě plně zformované, resp. spíše se teprve utvářejí.

⁸⁷ Křivohlavý, J. (1988), s. 43-44.

⁸⁸ Hall, E. T. (1990), s. 116-118.

4 Závěr

V úvodu teoretické části jsme definovali základní pojmy neverbální komunikace. Byla popsána jednotlivá odvětví sociální psychologie, čímž jsme chtěli vymezit prostor pro následný rozbor proxemiky a rozpoznat případné souvislosti.

Pro pochopení Hallovy proxemické teorie bylo nutné popsat smyslový aparát a jeho konkrétní orgány, jenž se účastní na prostorovém vnímání. Dospěli jsme ke zjištění neustálého vývoje lidských smyslů a jejich rozdílného využívání dle kultury. Po shrnutí kategorií využívající smysly, které E.T. Hall stanovil, pro výzkum mezilidských vzdáleností, jsme představili okolnosti vzniku proxemické teorie. Inspirací byla práce zoologa Heini Heidigera, který se zabýval odstupy u zvířat, a lingvisty George Tragera, kterého zajímaly vokální posuny na bázi udržovaných vzdáleností.⁸⁹ Na základě těchto prací E. T. Hall rozvinul své dřívější poznatky a započal svůj výzkum.

Z výzkumu E. T. Halla vplynuly mimo jiné čtyři distanční zóny určující přesné vzdálenosti v mezilidské komunikaci. V odborné psychologické literatuře můžeme pozorovat využití těchto zón v empirických výzkumech ve své původní podobě, tak jak je určil E. T. Hall. Zajímavé je, že jsme neobjevili žádnou práci, ve které by byla snaha změnit model proxemických zón v nějakém podstatném aspektu (přidat další zónu či nějakou z konceptu vypustit). Hallův model je používán stále, zřejmě z důvodu jeho jasné struktury a relativně snadné aplikovatelnosti. Co v modelu u E. T. Halla nenacházíme je prostorové vnímání ve vertikální podobě, tedy takové vnímání, u kterého jde o vliv výškových rozdílů komunikujících osob. Proto jsme doplnili tyto poznatky z jiných výzkumů.

Významným aspektem v proxemické teorii jsou vlivy působících faktorů, proto jsme se na důležité z nich zaměřili. Nejprve jsme provedli analýzu působení kultury na dodržování vzdáleností, kdy jsme čerpali především z Hallovo díla. Upozornili jsme na značné rozdíly u východních a západních kultur a také na stanovisko E. T. Halla, který považuje prostorové vnímání za kulturně zakořeněné, tzn., že se rodíme již s určitými předpoklady. Dalšími popsány faktory určující prostorové vnímání jsou povaha vztahu, osobnostní charakteristiky a pohlaví. Těmto faktorům se věnují ve větší míře sociální psychologové a v Hallově díle scházejí, nebo jsou pouze letmo zmíněny.

⁸⁹ Hall, E. T. (1990), s. 114.

V poslední kapitole teoretické části jsme se zaměřili na současný výzkum, který využívá poznatků proxemické teorie. Shledali jsme výklad proxemiky E. T. Halla ze inspirující, jelikož mezioborové zkoumání osobních zón je rozmanité. Ovšem využitelnost teorie v praxi není námi zmíněnými výzkumy vyzdvihována a je spíše předmětem kritiky. V článku Baldassara a Fellerové se setkáváme s kritikou zvolených antropologických a etologických metod, při popsání teorie prostoru, které považují za zjednodušující.⁹⁰ Z dostupných zdrojů se nám nepodařilo zjistit konkrétní výzkumné metody použité u původního výzkumu teorie proxemiky. Z knihy popisující tuto teorii jsou patrné pouze okrajové informace ohledně výzkumu (i proto Hall sám uvádí, že jeho poznatky nemohou být považovány za univerzálně platné a že je třeba dalších výzkumů).⁹¹

V praktické části jsme se zaměřili na možnost využití proxemické teorie u dětí. Náš výzkum z dětského tábora nás vede k závěru, že využití osobních zón E. T. Halla u dětí není možný, jelikož zóny námi pozorovaných dětí nelze rozlišit. To nás vede k závěru, který je v rozporu s původními Hallovými předpoklady, totiž že proxemické zóny nejsou vrozenými atributy lidské osobnosti (jak Hall implicitně předpokládá, když při vymezení klíčových faktorů opomíjí věk). V tomto ohledu je třeba dát za pravdu kritice Baldassara a Fellerové, kteří upozornili na to, že proxemické zóny nelze spojovat primárně s biologickými faktory (na které kladl Hall velký důraz). Analýza chování dětí na dětském táboře potvrzuje hypotézu, že vnímání prostorových zón v komunikaci je prvkem osobnosti získaným prostřednictvím sociálních interakcí.

⁹⁰ Baldassare, M., Feller, S. (1975), s. 498.

⁹¹ Hall, E. T. (1990), s. 114.

Resume

The aim of this bachelor thesis is the definition proxemics within the nonverbal communication and compared E. T. Hall work with later writers. In the theoretical part referred to about the types of nonverbal communications and their importance. We have knowledge with initial research proxemic theories and the reasons that led to the formation of the communication zones.

Communication zones were stated on the basis of division by E. T. Hall, determination by sensory perception. In this thesis, we examine factors influencing spatial perception. Especially cultural and personal factors. At the end of theoretical part, we focused on the actual research using proxemic theory.

In the practical part we examined the applicability of the theory proxemic by E. T. Hall. on a group of children. Psychological research was conducted on children summer camp and were used methods of inquiry and observation. Research indicates that children use the space differently and keep smaller distances than adults.

Resumé

Cílem této bakalářské práce bylo vymezení proxemiky v rámci neverbální komunikace a srovnání práce E. T. Halla a pozdějších autorů. V teoretické části jsme se zmínili o druzích neverbální komunikace a jejich významu. Seznámili jsme se s počátečním výzkumem proxemické teorie a důvody ke vzniku komunikačních zón.

Komunikační zóny byly popsány na základě dělení E. T. Halla, stanoveného pomocí smyslového vnímání. V práci rozebíráme jednotlivé faktory ovlivňující prostorové vnímání. Především kulturní a osobnostní faktory. Na konci teoretické části jsme se zaměřili na aktuální výzkumy využívající proxemickou teorii.

V praktické části jsme zkoumali možnost využití teorie prostoru E. T. Halla na skupině dětí. Psychologický průzkum probíhal na letním dětském táboře a byly použity metody dotazování a pozorování. Z průzkumu vyplývá, že děti využívají prostor odlišně a udržují menší odstup než dospělí lidé.

Použitá literatura

ATKINSON, Rita L. *Psychologie*. 2., aktualiz. vyd., V Portálu 1. Praha: Portál, 2003, xxiii, 751 s. ISBN 80-7178-640-3.

BALDASSARE, Mark a Susan FELLER. Cultural Variations in Personal Space: Theory, Methods, and Evidence. *Ethos*. 1975, vol. 3, issue 4, s. 481-503. DOI: 10.5040/9781472545534.ch-018.

DEVITO, Joseph A. *Základy mezilidské komunikace: 6. vydání*. 1. vyd. [i.e. 2. vyd.]. Praha: Grada, 2008, 502 s. Expert (Grada). ISBN 978-80-247-2018-0.

HALL, Edward T. et al. Proxemics. *American Anthropologist*. 1968, vol. 9, issue 2/3, s. 83-108.

HALL, Edward T. *The hidden dimension*. New York: Anchor Books, 1990, xiii, 217 p. ISBN 0385084765.

LEWIS, David a Jiří REZEK. *Tajná řeč těla*. Praha: Victoria Publishing, [1989]. ISBN 808560549x

NAKONEČNÝ, Milan. *Sociální psychologie*. Vyd. 2., rozš. a přeprac. Praha: Academia, 2009, 498 s. ISBN 978-80-200-1679-9.

OVERHILL, Heidi. Apple Pie Proxemics: Edward T. Hall in the Kitchen Work Triangle. *Design Issues*. 2014, vol. 30, issue 2, s. 67-82. DOI: 10.1162/desi_a_00263.

VILLI, Mikko a Matteo STOCCHETTI. Visual mobile communication, mediated presence and the politics of space. *Visual Studies*. 2011, vol. 26, issue 2, s. 102-112. DOI: 10.1080/1472586x.2011.571885.

VYBÍRAL, Zbyněk. *Psychologie komunikace*. Vyd. 2. Praha: Portál, 2009, 319 s. ISBN 978-80-7367-387-1.

VÝROST, Jozef a Ivan SLAMĚNÍK. *Sociální psychologie*. Vyd. 1. Praha: ISV, 1997, 453 s. Psychologie (ISV). ISBN 80-85866-20-x.

WATSON, O. Michael a Theodore D. GRAVES. Quantitative Research in Proxemic Behavior. *American Anthropologist*. 1966, vol. 68, issue 4, s. 971-985. DOI: 10.1525/aa.1966.68.4.02a00070.

Přílohy

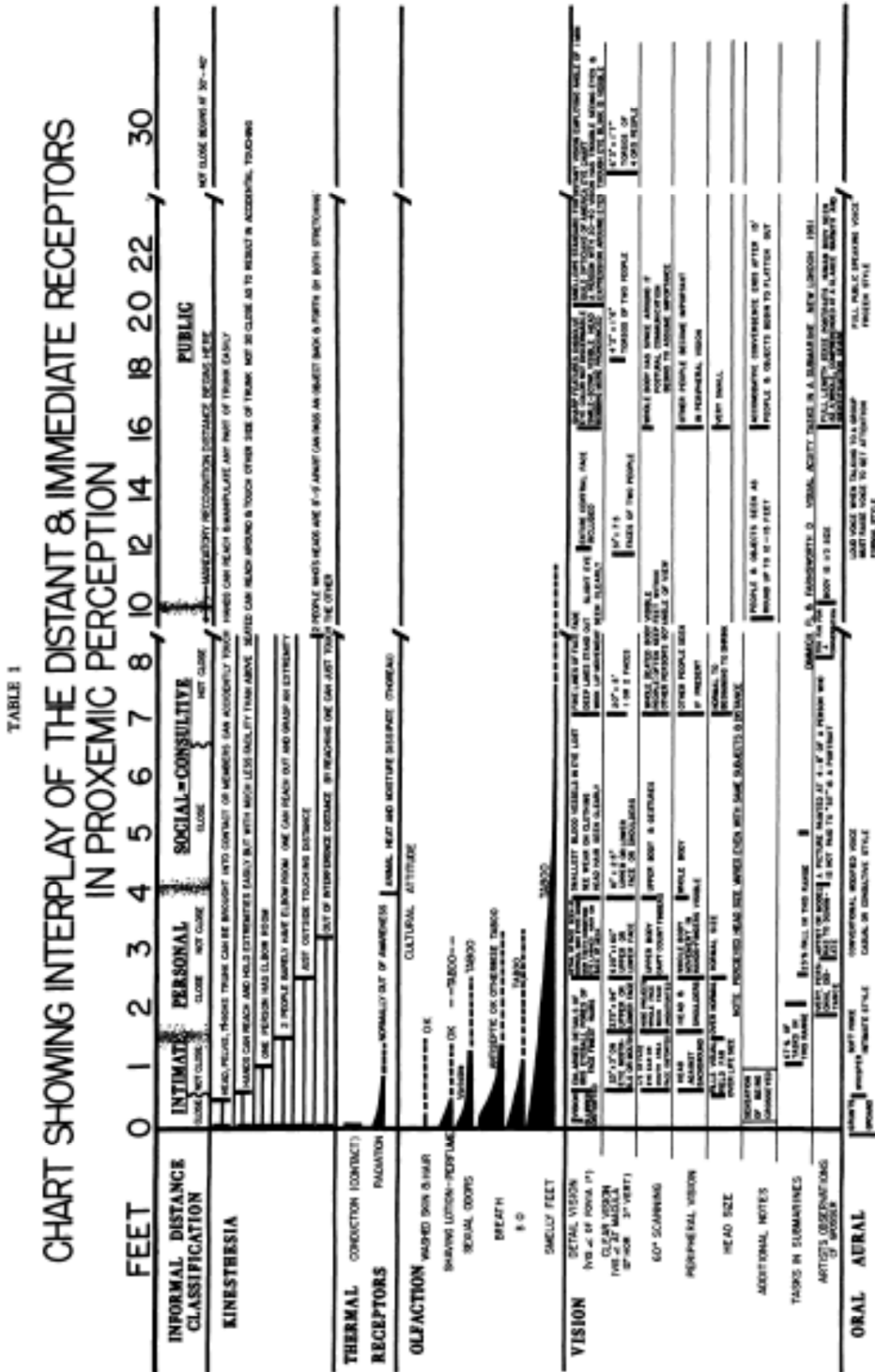
Příloha č. 1 – schéma distančních zón dle E. T. Halla

Příloha č. 2 – schéma distančních zón, zobrazující kinestetický faktor

Příloha č. 3 – tabulka s odpověďmi 1. oddílu

Příloha č. 4 – tabulka s odpověďmi 2. oddílu

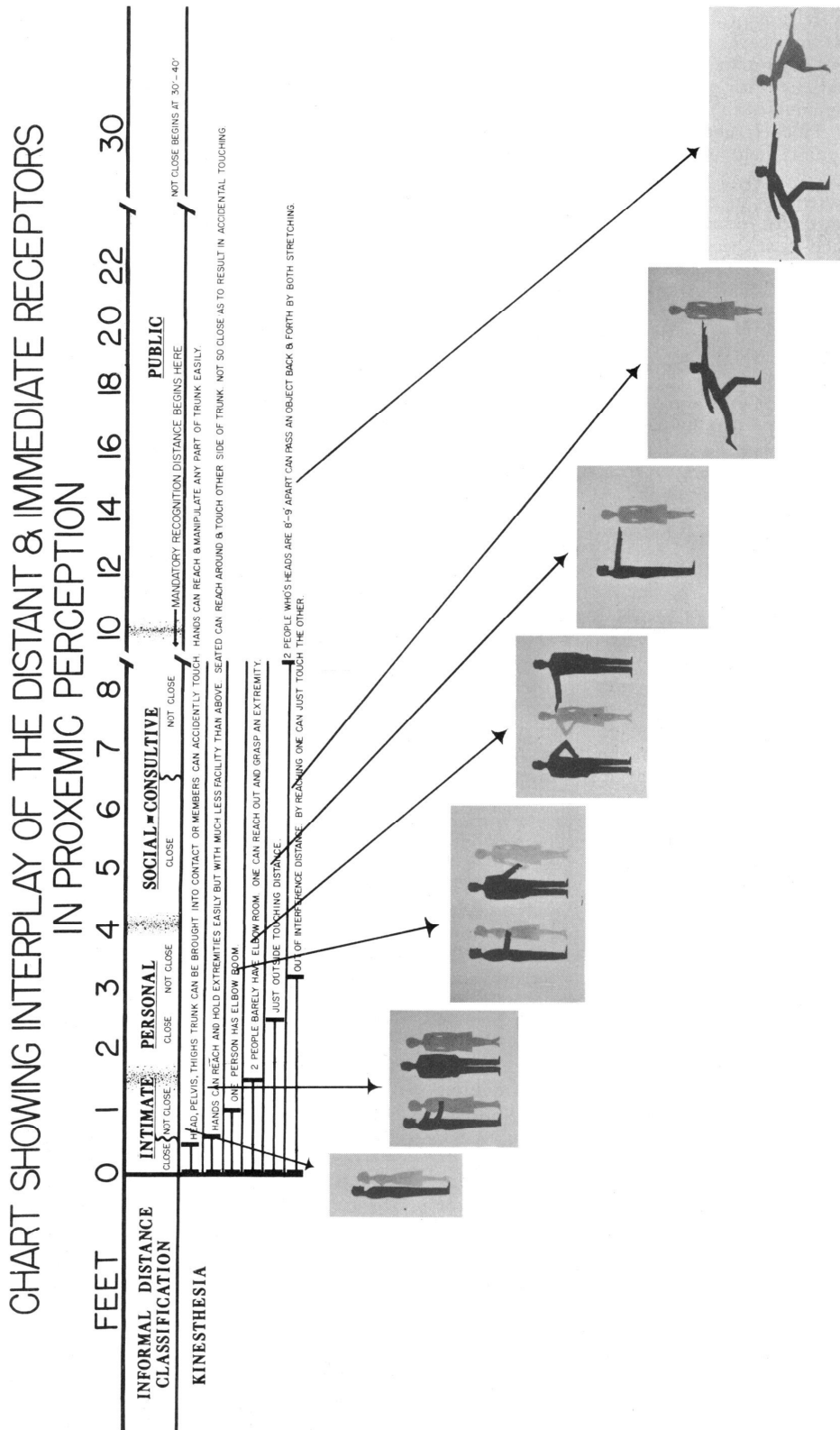
Příloha č. 1 – schéma distančních zón dle E. T. Halla

NOTE: THE BOUNDARIES ASSOCIATED WITH THE TRANSITION FROM ONE VOICE LEVEL TO THE NEXT HAVE NOT BEEN PRECISELY DETERMINED

The above chart makes it possible to see at a glance how middle class Americans of North European heritage are sensorially involved at different, distances. It should be stressed that other cultures use different sensory mixes and often have a different set of receptors.

Příloha č. 2 – schéma distančních zón, zobrazující kinestetický faktor

Zdroj: Hall E. T. et al., (1968), s. 93

Příloha č. 3 – tabulka s odpověďmi 1. oddílu

1	2	3	4	5a	5b
Barborka	6	ANO	2	NE	
Terežka	7	ANO	2	NE	
Nikolka	7	ANO	2	NE	
Terka	7	ANO	1	NE	
Lucka	8	ANO	1	NE	
Míša	8	NE	0	NE	
Štěpánka	9	ANO	3	NE	
Marek	6	ANO	2	NE	
Ondra	9	ANO	1	NE	
Tonda	8	ANO	1	TROCHU	NEVÍM
Míra	6	ANO	0	NE	

Zdroj: Vlastní výzkum.

Příloha č. 4 – tabulka s odpověďmi 2. oddílu

1	2	3	4	5a	5b
Alex	11	ANO	2	NE	
Eliška	9	ANO	2	NE	
Klárka	11	ANO	2	NE	
Magda	11	ANO	1	NE	
Terka	10	ANO	1	NE	
Lukáš	8	ANO	0	NE	
Robík	10	ANO	3	NE	
Matouš	10	ANO	2	NE	
Martin	13	ANO	1	NE	
Daniel	8	ANO	1	NE	
Honza	10	ANO	0	NE	

Zdroj: Vlastní výzkum.